

QUESTION BANK

MASDC403

जैनदर्शनम्

1Marks Question:

अतिलघूत्तरीयाः प्रश्नाः

1. स्याद्वादमञ्जरीग्रन्थस्य कर्ता कः?
2. स्याद्वादमञ्जरी कस्य दर्शनस्य ग्रन्थः अस्ति?
3. 'स्यात्' इति पदस्य कः अर्थः?
4. तत्त्वार्थसूत्रं केन विरचितम्?
5. जैनदर्शनस्य अन्तिमः तीर्थङ्करः कः?
6. जैनदर्शने त्रिरत्नानि कानि?
7. तत्त्वार्थसूत्रस्य अपरं नाम किम्?
8. जिनशब्दस्य कोऽर्थः?
9. जैनदर्शने जीवः कः?
10. जैनदर्शने अजीवः कः?
11. जैनदर्शने कति सम्प्रदायाः सन्ति?
12. जैनदर्शने कति तत्त्वानि सन्ति?
13. जैनदर्शनस्य प्रथमः तीर्थङ्करः कः?
14. जैनदर्शनस्य अन्तिमतीर्थङ्करः कः?
15. स्याद्वादमञ्जरीग्रन्थे कति श्लोकाः सन्ति?
16. जैनदर्शनस्य अपरं नाम किम्?
17. जैनदर्शने कति प्रमाणानि सन्ति?
18. ज्ञानं कतिविधम्?
19. मतिज्ञानं कतिविधम्?

20. के बन्धहेतवः?
21. मोक्षमार्गः कः?
22. किं नाम सम्यग्दर्शनम्?
23. संसारिणः के?
24. स्पर्शरसगन्धवर्णवन्तः के?
25. को नाम बन्धः?
26. कः संवरः?
27. का नाम गुप्तिः?
28. काः समितयः?
29. कृत्स्नकर्मक्षयो कः?
30. सम्यक्ज्ञानस्य कति भेदाः सन्ति?
31. अवधिज्ञानं कति विधम्?
32. को नाम मनःपर्यायः?
33. शरीराणि कतिविधानि?
34. पुद्गलाः कतिविधाः?
35. सतः लक्षणं किं?
36. द्रव्यस्य लक्षणं किम्?
37. गणस्य लक्षणं किम्?
38. का नाम हिंसान
39. किं नाम असत्यम्?
40. किं नाम स्तेयम्?
41. को नाम परिग्रहः?
42. बन्धः कतिविधः?
43. को नाम अनुभावः?
44. के उत्तमधर्माः सन्ति?

45. कति बाह्यतपांसि सन्ति?
46. कति आभ्यन्तरीणतपांसि सन्ति?
47. प्रायश्चित्तस्य कति भेदाः सन्ति?
48. ध्यानस्य कति भेदाः सन्ति?
49. तत्त्वार्थाधिगमसूत्रं केन विरचितम्?
50. षड्दर्शनसमुच्चयः केन विरचितः?

टिप्पणी लिखतु

6 marks question:

1. जैनदर्शनम्
2. तीर्थङ्कराः
3. अनेकान्तवादः
4. सप्तभंगीनयः
5. स्याद्वादः
6. त्रिरत्नानि
7. जैनसम्प्रदायः
8. महावीरजैनः
9. मल्लिषेणसूरिः
10. जैनदर्शनस्य तत्त्वानि
11. जैनपरम्परा
12. जीवः
13. अजीवः
14. जैनसम्प्रदायः
15. बन्धः
16. व्रतानि

17. आस्रवः
18. सम्बरः
19. निर्जरा
20. कर्मबन्धनम्
21. लोकानि
22. नक्षत्रीयजीवः
23. तपः
24. ध्यानम्
25. कैवल्यहेतवः
26. उमास्वातिः
27. तत्त्वार्थसूत्रम्
28. रत्नत्रयम्
29. सम्यक्चारित्र्यम्
30. पञ्चसमितयः

10marks questions: -

दीर्घोत्तरीयाः प्रश्नाः

1. स्याद्वादमञ्जरीदिशा ईश्वरस्य जगत्कर्तृत्वदूषण विषये विस्तरेण लिखत।
2. स्याद्वादमञ्जरीग्रन्थदिशा शून्यवादस्य खण्डनं वर्णयत।
3. स्याद्वादमञ्जरीदिशा क्षणिकवादस्य खण्डनं कुर्वन्तु।
4. जैनमते प्रमाणं निरूपयत।
5. स्याद्वादमञ्जरीदिशा स्याद्वादस्थापना विस्तरेण लिखत।
6. स्याद्वादमञ्जरीदिशा एकान्तवादस्य खण्डनं कुर्वन्तु।
7. जैनमते चार्वाकमतस्य खण्डनं वर्णयत।
8. बौद्धाभिमतवासनायाः खण्डनं स्याद्वादमञ्जरीदिशा कुरुत।

9. जैनदर्शनस्य स्याद्वादमञ्जरीग्रन्थदिशा जीवत्वसिद्धिः वर्णयत।
10. स्याद्वादमञ्जरीदिशा मायावादखण्डनं विवेचयत।
11. देहादतिरिक्तात्मनः खण्डनं प्रतिपादयत।
12. सांख्याभिमतप्रकृतिपुरुषवादं निराकुरुत।
13. तत्त्वार्थसूत्रानुसारं ज्ञानस्वरूपं वर्णयत।
14. जीवस्वरूपं निरूपत।
15. अजीवस्वरूपं सभेदं व्याख्यायत।
16. जैनप्रतिपादितानि तत्त्वानि सविस्तरेण लिखत।
17. पञ्चव्रतानि कानि प्रतिपादयत।
18. बन्धहेतवः के आलोच्यत।
19. त्रिरत्नं सविस्तरं प्रतिपादयत।
20. नयभेदान् विवेचयत।
21. मोक्षस्वरूपं विस्तरेण वर्णयत।
22. मोक्षसाधनानि विवेचयत।
23. सम्यक्ज्ञानस्वरूपं निरूपयत।
24. आस्रवस्वरूपं व्याख्यायत।
25. बाह्य-आभ्यन्तरतपादीनां विषये लिखत।

Question Bank (प्रश्नकोषः) 2025-26

Code - MASDC 401

वैशेषिकदर्शनम्

ग्रन्थौ – प्रशस्तपादभाष्यम् (द्रव्यनिरूपणान्तम्) अथ च न्यायसिद्धान्तमुक्तावली (अनुमानोपमानशब्दखण्डः)

लघूत्तरप्रश्नाः		
1	पारिमाण्डल्यं नाम किम्?	परमाणुपरिमाणम्।
2	तैजसेभ्यः अणुभ्यः कः उत्पद्यते?	तेजोराशिः।
3	सञ्जिहीर्षा शब्दार्थः कः?	संहारेच्छा।
4	पदार्थधर्मसङ्ग्रहशब्दस्य व्युत्पत्तिः कीदृशी?	पदार्थाः द्रव्यादयः षट्, तेषां धर्माः साधारणासाधारणस्वभावाः, सङ्गृह्यन्ते सङ्क्षेपेण अभिधीयन्ते अनेन इति पदार्थधर्मसङ्ग्रहः।
5	किं नाम द्रव्यारम्भकत्वम्?	द्रव्यं प्रति समवायिकारणत्वम्।
6	दिक्कालयोः साधर्म्यं किमस्ति?	पञ्चगुणवत्त्वम्।
7	अपवर्गप्राप्तिः कथं सम्भवति?	ईश्वरचोदनाभिव्यक्तात् धर्मदेव।
8	सन्निपातो नाम कः?	संयोगविशेषः।
9	स्थावरत्वं नाम किम्?	स्वेच्छाधीनचेष्टाविरहत्वम्।
10	योनिजशरीरं नाम किम्?	शुक्रशोणितसन्निपातजं शरीरम्।
11	कः प्राणः?	अन्तःशरीरे रसमलधातूनां प्रेरणादिहेतुः प्राणः।
12	पाको नाम कः?	विजातीय तेजः संयोगः पाकः।
13	प्रशस्तपादभाष्यं कस्य सूत्रस्योपरि लिखितमस्ति?	कणादसूत्रस्योपरि/वैशेषिकसूत्रस्योपरि।
14	सुवर्णस्य तैजसत्वे अनुमानं किम्?	सुवर्णं तैजसम्, अत्यन्ताग्निंसंयोगत्वे सति अनुच्छिद्यमानद्रवत्ववत्त्वात्।
15	किं नाम मूर्तत्वम्?	अविच्छिन्नपरिमाणयोगित्वम्।
16	वायोः लक्षणं किम्?	वायुत्वाभिसम्बन्धाद्वायुः।
17	के आकाशगुणाः?	शब्दसंख्यापरिमाणपृथक्त्वसंयोगविभागाः।
18	वैशेषिकदर्शने पदार्थाः कति?	षडेव पदार्थाः।
19	गुणादीनां साधर्म्यं किम्?	निर्गुणत्वनिष्क्रियत्वे साधर्म्यम्।
20	प्रशस्तपादभाष्यं केन रचितम्?	प्रशस्तपादेन।
21	निःश्रेयसशब्दार्थः कः?	मोक्षः।
22	वैशेषिकनये कर्माणि कानि?	उत्क्षेपणापक्षेपणाकुञ्चनप्रसारणगमनानि पञ्चैव कर्माणि।
23	तेजसः लक्षणं किम्?	तेजस्त्वाभिसम्बन्धात्तेजः।
24	जीवात्मनः गुणाः कति?	चतुर्दशगुणाः।
25	वैशेषिकदर्शनस्य प्रवर्तकः कः?	महर्षिकणादः।
26	वैशेषिकदर्शने प्रमाणसङ्ख्या का?	द्वे, (प्रत्यक्षमनुमाने)।
27	पृथिव्यादिचतुर्णां साधर्म्यं किम्?	द्रव्यारम्भकस्पर्शवत्त्वे।
28	सत्ता कुत्र विद्यते?	द्रव्यगुणकर्मसु।
29	वैशेषिकदर्शने कति अध्यायाः सन्ति?	दशाध्यायाः सन्ति।
30	पृथिव्याः गुणाः कति?	१४
31	कः परामर्शः?	व्यापरः/ व्याप्यस्य पक्षवृत्तित्वधीः परामर्शः।
32	अनुमितौ करणं किम्?	व्याप्तिज्ञानम्।
33	ज्ञायमानं लिङ्गमनुमितौ करणं न वा?	न।

34	पर्वतो धूमवानिति कीदृशं ज्ञानम्?	पक्षधर्मताज्ञानम्।
35	साहचर्यनियमः क उच्यते?	व्याप्तिः
36	पूर्वपक्षव्याप्तिलक्षणं किम्?	साध्यवदन्याऽवृत्तित्वम्
37	सिद्धान्तव्याप्तेर्लक्षणं किम्?	हेत्वधिकरणवृत्त्यभावप्रतियोगिसाध्यसामानाधिकरण्यम्।
38	समवायेन वह्न्यधिकरणं किम्?	वह्नेरवयवाः।
39	वह्निमान् धूमादित्यत्र हेतुतावच्छेदकसम्बन्धः कः?	संयोगः।
40	सामानाधिकरण्यं नाम किम्?	समानम् एकमधिकरणं ययोः तयोः सामानाधिकरण्यम्।
41	पर्वतो धूमवान् वह्नेरित्यत्र साध्यः कः?	धूमः
42	हेतोः पञ्चरूपाणि कानि?	पक्षसत्त्व-सपक्षसत्त्व-विपक्षासत्त्व-अबाधितत्व- असत्प्रतिपक्षत्वानि
43	हेत्वधिकरणं कथं वाच्यम्?	हेतुतावच्छेदकविशिष्टाधिकरणं वाच्यम्।
44	अभावः कथं बोध्यः?	प्रतियोगिव्यधिकरणो बोध्यः।
45	प्रतियोग्यनधिकरणत्वं कथं वाच्यम्?	प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणत्वम्।
46	कः पक्षः?	सन्दिग्धसाध्यवान् पक्षः।
47	सपक्षः कः?	निश्चितसाध्यवान्।
48	विपक्षः कः?	निश्चितसाध्याभाववान्
49	का नाम पक्षता?	सिषाधयिषाविरहविशिष्टसिद्ध्यभावः
50	का नाम सिषाधयिषा?	साध्ययितुमिच्छा
51	हेत्वाभासाः कति? के च ते?	पञ्च। सव्यभिचार-विरुद्ध-सत्प्रतिपक्ष-असिद्ध-बाधिताः।
52	सव्यभिचारः कतिविधः? के च ते?	त्रिविधः। साधारणासाधारणानुपसंहारिभेदात्।
53	हेत्वाभाससामान्यलक्षणं किम्?	यद्विषयकत्वेन ज्ञानस्यानुमितिविरोधित्वं तत्त्वम्।
54	असिद्धः कतिविधः? के च ते?	त्रिविधः। आश्रयासिद्धः स्वरूपासिद्धः व्याप्यत्वासिद्धश्चेति।
55	उपमितिकरणं किम्?	उपमानम्
56	का नाम उपमितिः?	संज्ञासंज्ञिसम्बन्धज्ञानम्
57	उपमितौ व्यापारः कः?	अतिदेशवाक्यार्थस्मरणम् उपमितौ व्यापारः।
58	शाब्दबोधे करणं किम्?	पदज्ञानम्।
59	का नाम शक्तिः?	अस्मात्पदादयमर्थो बोद्धव्य इतीश्वरसङ्केतः शक्तिः।
60	शाब्दबोधे व्यापारः कः?	पदजन्यपदार्थस्मरणं शाब्दबोधे व्यापारः।
61	वृत्तिः कतिविधा? के च ते?	द्विविधा, शक्तिलक्षणा चेति।
62	शक्तिग्रहः कस्माद्भवति?	व्याकरणोपमानकोशाप्तवाक्य-व्यवहार-वाक्यशेष-विवरण- सान्ध्यतः सिद्धपदस्य कथनाच्च।
63	आधुनिके नाम्नि शक्तिरस्ति न वा?	अस्ति
64	पिकपदवाच्यः क इति कथं शक्तिग्रहो भवति?	आप्तवाक्यात्
65	जातिशक्तिवादिनः के?	मीमांसकाः
66	जात्याकृतिविशिष्टव्यक्तौ शक्तिरिति केषां मतम्?	नैयायिकानाम्
67	पदचातुर्विध्यं किम्?	यौगिकम्, रूढम्, योगरूढम्, यौगिकरूढम्
68	का नाम लक्षणा?	शक्यसम्बन्धो लक्षणा
69	लक्षणा कतिविधा? काश्च ताः?	त्रिविधा, जहद्, अजहद्, जहदजहच्चेति

70	का नाम लक्षितलक्षणा?	शक्यार्थस्य परम्परासम्बन्धरूपा लक्षणा
71	शाब्दबोधकारणानि कानि?	आसत्तियोग्यताकाङ्क्षातात्पर्यज्ञानानि।
72	आकाङ्क्षा अर्थात् किम्?	यत्पदेन विना यस्याननुभावकता भवेत्।
73	योग्यता का?	एकपदार्थेऽपरपदार्थसम्बन्धः।
74	आसत्तिर्नाम का?	अन्वयप्रतियोग्यतुयोगिपदयोरव्यवधानम्।
75	किं नाम तात्पर्यम्?	वक्तुरिच्छा

६ अङ्कप्रश्नाः

1	पृथिवीनिरूपणम्।
2	जलनिरूपणम्।
3	वायुनिरूपणम्।
4	तेजसो निरूपणम्।
5	त्रिविधा शास्त्रप्रवृत्तिः।
6	द्रव्यसामान्यपरिचयः।
7	सप्तानां साधर्म्यविचारः।
8	महाभूतसृष्टिः।
9	आकाशनिरूपणम्।
10	दिक्कालनिरूपणम्।
11	आत्मनिरूपणम्।
12	मनो निरूपणम्।
13	वैशेषिकदर्शनपरिचयः।
14	अनुमित्युत्पत्तिप्रक्रियां व्याख्यात
15	पूर्वपक्षव्याप्तिं परिचाययत।
16	सिद्धान्तव्याप्तिं व्याख्यात।
17	परामर्शं व्याख्यात।
18	पक्षतालक्षणं व्याख्यात।
19	हेत्वाभासान् परिचाययत।
20	शाब्दबोधप्रक्रियां व्याख्यात।
21	उपमित्युत्पत्तिप्रक्रियां व्याख्यात।
22	शक्तिं व्याख्यात।
23	लक्षणां व्याख्यात।
24	शाब्दबोधकारणानि व्याख्यात।
25	पदचातुर्विध्यं व्याख्यात।

१० अङ्कप्रश्नाः

1	सृष्टिसंहारप्रकरणं भाष्यदिशा विवृणुत।
2	पृथिवीतेजसोः स्वरूपभेदान् विशदीकुरुत।
3	आकाशादिनित्यद्रव्याणि सलक्षणं साधयत।
4	सभाष्यं पृथिव्याः लक्षणभेदान् उपपादयत।
5	पदार्थानां द्रव्याणाञ्च साधर्म्यं भाष्यानुसारं लिखत।

6	पृथिव्यादिचतुर्णां भूतानां विषयाः भाष्यदिशा प्रतिपादनीयाः।
7	नवद्रव्याणां गुणाः क्रमशः ग्रन्थदिशा निरूपणीयाः।
8	वैशेषिकदर्शनस्योद्देशलक्षणपरीक्षापद्धतिः स्वरूपञ्च विश्लेषणीयम्।
9	'साध्यवदन्याऽवृत्तित्वम्' लक्षणमिदं समन्वयीकुरुत।
10	'हेत्वधिकरणवृत्त्यभावप्रतियोगिसाध्यसामानाधिकरण्यम्' लक्षणमिदं सद्धेतुस्थले समन्वयीकुरुत।
11	व्याप्ति-पक्षधर्मता-परामर्शानाम् अनुमितौ करणत्वं प्रतिपादयत।
12	पक्षतायाः स्वरूपं विवृणुत।
13	जातिशक्तिवादिमतं निरस्य स्वमतमुपस्थापयत।
14	सव्यभिचारहेत्वाभासं सोदाहरणमुपपादयत।
15	असिद्धहेत्वाभासं लक्षणोदाहरणैः विशदीकुरुत।
16	विरुद्धसत्प्रतिपक्षबाधहेत्वाभासान् व्याख्यात।
17	सादृश्यादिसहितम् उपमानप्रमाणं परिचाययत।
18	शाब्दबोधोत्पत्तिप्रक्रियां व्याख्यात।
19	शक्तिग्रहकारणानि प्रतिपादनीयानि।
20	शाब्दबोधकारणानि विशदीकुर्वन्तु।

QUESTION BANK

CODE – MASDC402

बौद्धदर्शनम्

अतिलघूत्तरीयाः प्रश्नाः

१. सर्वपुरुषार्थसिद्धिः कथं भवति?
२. धर्मकीर्तेः जन्मकालः कदा आसीत्?
३. प्रमाणवार्तिककारिका कस्य कृतिरस्ति?
४. प्रमाणवार्तिकग्रन्थस्य लेखकः कोऽस्ति?
५. प्रमाविनिश्चयस्य लेखकः कोऽस्ति?
६. न्यायविन्दुः कस्य कृतिरस्ति?
७. हेतुविन्दुविवरणं कस्य कृतिरस्ति?
८. तर्कन्यायस्य लेखकः कोऽस्ति?
९. सन्तानान्तरसिद्धिः ग्रन्थस्य रचयिता कः अस्ति?
१०. सम्बन्धपरिक्षाग्रन्थस्य लेखकः कोऽस्ति?
११. सम्बन्धपरिक्षावृत्तिः कस्य टीका अस्ति?
१२. का नाम कल्पना?
१३. सम्यग्ज्ञानं कतिविधम्?
१४. किं नाम प्रत्यक्षम्?
१५. किं ज्ञानं प्रत्यक्षम्?
१६. प्रत्यक्षं कतिविधम्?
१७. कल्पनापोढं किम्?
१८. अभ्रान्तं किम्?

१९. इन्द्रियज्ञानं किम्?
२०. मनोविज्ञानं किम्?
२१. आत्मसम्बेदनं किम्?
२२. योगिज्ञानं किम्?
२३. कस्य विषयः स्वलक्षणा?
२४. सामान्यलक्षणं कस्य विषयः भवति?
२५. अर्थसारूप्यं किं भवति?
२६. अनुमानं कतिविधम्?
२७. स्वार्थानुमानं किम्?
२८. स्वार्थानुमानप्रमाणे फलव्यवस्था कथं भवति?
२९. अनुमाने लिङ्गं कतिविधम्? ३०. अनुमेयः कः?
३१. स्वपक्षः कः?
३२. अस्वपक्षः कः?
३३. लिङ्गं कतिविधम्?
३४. अनुपलब्धिः का?
३५. स्वभावः कः?
३६. कार्यं किम्?
३७. स्वभावप्रतिबन्धः कथं भवति?
३८. वस्तुनः सिद्धिः कथं जायते?
३९. प्रयोगभेदाद् अनुपलब्धिः कति प्रकारकाः?
४०. स्वभावानुपलब्धिः कः?
४१. कार्यानुपलब्धिः कः?
४२. व्यपकानुपलब्धिः कः?

५३. स्वभावविरुद्धोपलब्धिः कः?
५४. विरुद्धकार्योपलब्धिः कः?
४५. विरुद्धव्याप्तोपलब्धिः कः?
४६. कार्यविरुद्धोपलब्धिः कः?
४७. व्यापकविरुद्धोपलब्धिः कः?
४८. करणानुपलब्धिः कः?
४९. कारणानुपलब्धिः कः?
५०. कारणविरुद्धोपलब्धिः कः?
५१. कारणविरुद्धकार्योपलब्धिः कः?
५२. परार्थानुमानं किम्?
५३. कारणे कस्य उपचारः क्रियते?
५४. परार्थानुमानं कतिविधम्?
५५. साधर्मवत्परार्थानुमानं किम्?
५६. वैधर्मवत्परार्थानुमानं किम्?
५७. स्वभावप्रतिबन्धः कतिविधः भवति?
५८. पदार्थानां विरोधः कतिविधः भवति?
५९. सर्वज्ञः कः?
६०. हेतुः कतिविधः?
६१. कृतकं किम्?
६३. दूषणा का?
६४. दूषणाभासः कः?
६५. बोधिचर्यावतारः केन विरचितः?
६६. बोधिचर्यावतारग्रन्थे कति परिच्छेदाः सन्ति?

६७. बोधिचर्यावतारग्रन्थस्य तृतीयपरिच्छेदस्य नाम किम्?
६८. बोधिचर्यावतारग्रन्थस्य चतुर्थपरिच्छेदस्य नाम किम्?
६९. बोधिचर्यावतारग्रन्थस्य तृतीयपरिच्छेदे कति श्लोकाः सन्ति?
७०. बोधिचर्यावतारग्रन्थस्य चतुर्थपरिच्छेदे कति श्लोकाः सन्ति?

6marks questions: -

टिप्पणी लिखत

१. सम्यग्ज्ञानम्।
२. प्रमाणसामान्यम्।
३. प्रत्यक्षलक्षणम्।
४. कल्पनायाः लक्षणम्।
५. इन्द्रियज्ञानम्।
६. मनोविज्ञानम्।
७. स्वसम्बेदनप्रत्यक्षम्।
८. योगिप्रत्यक्षम्।
९. स्वलक्षणम्।
१०. प्रत्यक्षस्य विषयः।
११. परमार्थसत्।
१२. सामान्यलक्षणम्।
१३. अनुमानस्य विषयः।
१४. प्रमाणफलम्।
१५. प्रमाणम्।
१६. अनुमानस्य फलम्।

१७. स्वार्थानुमानम्।
१८. अनुमानस्य द्वैविध्यम्।
१९. पक्षधर्मत्वम्।
२०. सपक्षसत्वम्।
२१. अनुमेयः।
२२. स्वपक्षः।
२३. त्रिरूपलिङ्गाणि।
२४. अनुपलब्धिः।
२५. परार्थानुमानम्।
२६. हेत्वाभासः।
२७. दृष्टान्ताभासः।
२८. दूषणा।
२९. जाति।
३०. पक्षस्य लक्षणम्।
३१. शान्तिदेवः।
३२. बोधिचित्तम्।
३३. बोधिसत्त्वः।
३४. बोधिचर्या।
३५. पारमिता।

10marks questions: -

दीर्घोत्तरीयाः प्रश्नाः

१.-.न्यायविन्दुग्रन्थस्य अभिधेयप्रयोजनं लिखत।

- २.सम्यग्ज्ञानस्य लक्षणं विवेचयत।
- ३.प्रत्यक्षलक्षणं वर्णयत।
- ४.प्रत्यक्षस्य चातुर्विध्यं विवेचयत।
- ५.किं नाम अनुमानं सलक्षणं विवेचयत।
- ६.अनुपलब्धिः का सभेदं निरूपयत।
- ७.परार्थानुमानं किं विस्तारेण विवेचयत।
- ८.हेत्वाभासः कः सभेदं प्रस्तुयत।
- ९.दृष्टान्तभासः कः विवेचयत।
- १०.का नाम दूषणा निरूपयत।
- ११.अनुमानस्य द्वैविध्यं सलक्षणं विवेचयत।
- १२.धर्मकृतेः जीवनवृत्तान्तं प्रस्तुयताम्।

व्याख्या

- १३.सम्यग्ज्ञानपूर्विका सर्वपुरुषार्थसिद्धिरिति तद् व्युत्पाद्यते।
- १४.तत्र कल्पनापोढमभ्रान्तं प्रत्यक्षम्।
- १५.भूतार्थभावनाप्रकर्षपर्यन्तजं योगिज्ञानं चेति।
- १६.द्वैविध्यं सम्यग्ज्ञानम्।
- १७.स्वविषयान्तरविषयसहकारिणेन्द्रियज्ञानेन समनन्तप्रत्ययेन जनितं तन्मनोविज्ञानम्।
- १८.कारणे कार्योपचारात्।
- १९.त्रिरूपलिङ्गाख्यानं परार्थानुमानम्।
- २०.अभावद्विरोधगतिः।
- २१.परस्परिहारस्थितलक्षणतया वा भाववत्।
- २२.अभिलापसंसर्गयोग्यप्रतिभासप्रतीतिः कल्पना तथा रहितम्।
- २३.तिमिराशुभ्रमणनौयानसंक्षोभाद्यानाहितविभ्रमं ज्ञानं प्रत्यक्षम्।

२४. तत्रानुपलब्धिर्यथा न प्रदेशविशेषे क्वचिद्धट उपलब्धिलक्षणप्राप्तस्यानुपलब्धिरिति।
२५. अमूढस्मृतिसंस्कारस्यातीतस्य वर्तमानस्य च प्रतिपत्तृप्रत्यक्षस्य निवृत्तिरभावव्यवहारसाधनी।
26. अपायदुःखविश्रामं सर्वसत्त्वैः कृतं शुभम्।
अनुमोदे प्रमोदेन सुखं तिष्ठन्तु दुःखिताः॥
27. चित्तोपादसमुद्रांश्च सर्वसत्त्वसुखावहान्।
सर्वसत्त्वहिताधानाननुमोदे च शासिनाम्।
28. सर्वासु दिक्षु संबुद्धान् प्रार्थयामि कृताञ्जलिः।
धर्मप्रदीपं कुर्वन्तु मोहाद्दुःखप्रपातिनाम्॥
29. क्षुत्पिपासाव्यथां हन्यामन्नपानप्रवर्षणैः।
दुर्भिक्षान्तरकल्पेषु भवेयं पानभोजनम्॥
30. सर्वत्यागश्च निर्वाणं निर्वाणार्थिं च मे मनः।
त्यक्तव्यं चेन्मया सर्वं वरं सत्त्वेषु दीयताम्॥
31. अनाथानामहं नाथः सार्थवाहश्च यायिनाम्।
पारेप्सूनां च नौभूतः सेतुः संक्रम एव च॥
32. चिन्तामणिर्भद्रघटः सिद्धविद्या महौषधिः।
भवेयं कल्पवृक्षश्च कामधेनुश्च देहिनाम्॥
33. तथाधुना मया कार्यं स्वकुलोचितकारिणाम्।
निर्मलस्य कुलस्यास्य कलङ्को न भवेद्यथा॥
34. जगन्मृत्युविनाशाय जातमेद्रसायनम्।
जगद्दारिद्र्यशमनं निधानमिदमक्षयम्॥
35. सहसा यत्समारब्धं सम्यग् यदविचारितम्।
तत्र कुर्यान्न वेत्येवं प्रतिज्ञायापि युज्यते॥
36. किमुतानुत्तरं सौख्यमुच्चैरुद्भूष्य भावतः।

जगत्सर्वं विसंवाद्य का गतिर्मे भविष्यति॥

37. आरोग्यं दिवसं चेदं सभक्तं निरुपद्रवम्।

आयुःक्षणं विसंवादि कायोपाचितकोपमः॥

38. अत एवाह भगवान्- मानुष्यमतिदुर्लभम्।

महार्णवयुगच्छिद्रकूर्मग्रीवार्पणोपमम्॥

39. भवचारकपालका इमे नरकादिष्वपि वध्यघातकाः।

मतिवेशमनि लोभपञ्जरे यदि तिष्ठन्ति कुतः सुखं मम॥

40. हस्तपादादिरहितास्तृष्णाद्वेषादिशत्रवः।

न शूरा न च ते प्राज्ञाः कथं दासीकृतोऽस्मि तैः॥

शोधप्रविधि: लघुशोधप्रबन्धश्च

MASDC 404

लघु-प्रश्नाः (50 Short Questions)

1. शोधः किम्?
2. शोधविधेः परिभाषा का?
3. शोधस्य प्रमुखलक्षणानि कानि?
4. शोधसमस्या किम्?
5. शोधविषयः कथं चयननीयः?
6. परिकल्पना (Hypothesis) किम्?
7. शोधस्य प्रयोजनं किम्?
8. शोधप्रक्रियायाः चरणाः के?
9. साहित्यसमीक्षा किमर्थं क्रियते?
10. प्राथमिकस्रोताः के?
11. द्वितीयकस्रोताः के?
12. अनुसन्धानस्य प्रकाराः के?
13. गुणात्मकशोधः कः?
14. मात्रात्मकशोधः कः?
15. अनुसन्धानस्य नैतिकतत्त्वानि कानि?
16. प्रश्नावली किम्?
17. साक्षात्कारः कः?
18. निरीक्षणविधिः का?
19. नमूना (Sample) किम्?
20. जनसंख्या (Population) का?
21. डेटा-संग्रहणं किम्?
22. डेटा-विश्लेषणं किम्?
23. शोधलेखनस्य स्वरूपं किम्?

24. प्रस्तावना किम्?
25. उपसंहारः कः?
26. सन्दर्भसूची का?
27. उद्धरणं किम्?
28. फुटनोट् किम्?
29. परिशिष्टं किम्?
30. शोधपत्रस्य रचना कथं भवति?
31. शोधलेखनस्य भाषा का भवेत्?
32. शोधे मौलिकता का?
33. शोधस्य सीमाः काः?
34. शोधे समस्याया निर्धारणं कथं क्रियते?
35. सिद्धान्तः कः?
36. तथ्यम् (Data) किम्?
37. विश्लेषणविधिः का?
38. ग्रन्थसूची किम्?
39. अनुसन्धानस्य उद्देश्यं किम्?
40. प्रामाणिकता किम्?
41. शोधे तर्कस्य भूमिका का?
42. अनुसन्धान-प्रस्तावः कः?
43. विषयवस्तुनिर्णयः कथं क्रियते?
44. शोधकार्ये समयव्यवस्थापनं किमर्थम् आवश्यकम्?
45. अनुसन्धानस्य उपकरणानि कानि?
46. अनुसन्धानप्रक्रियायां समस्या-निर्धारणं किमर्थम् आवश्यकम्?
47. शोधलेखनस्य शैली का?
48. अनुसन्धानस्य उपादेयता का?
49. शोधप्रक्रियायां निष्कर्षः कः?
50. संशोधनं (Revision) किम्?

टिप्पणयः (30 Short Notes)

1. शोधस्य स्वरूपम्
2. शोधविधेः महत्त्वम्
3. अनुसन्धानस्य प्रकाराः
4. गुणात्मक एवं मात्रात्मक शोधः
5. परिकल्पना
6. समस्या-निर्धारणम्
7. साहित्यसमीक्षा
8. डेटा-संग्रहणविधयः
9. प्रश्नावली
10. साक्षात्कारविधिः
11. निरीक्षणम्
12. नमूना-चयनम्
13. सांख्यिकीयविधयः
14. डेटा-विश्लेषणम्
15. शोधलेखनप्रक्रिया
16. प्रस्तावना-लेखनम्
17. उपसंहारः
18. सन्दर्भसूची-निर्माणम्
19. उद्धरणपद्धतिः
20. फुटनोट्-प्रणाली
21. परिशिष्टम्
22. अनुसन्धान-नैतिकता
23. मौलिकता
24. तर्कप्रणाली
25. अनुसन्धान-प्रस्तावः

26. विषय-चयनम्
27. शोधस्य सीमाः
28. निष्कर्ष-निर्माणम्
29. समय-प्रबन्धनम्
30. शोधस्य उपयोगिता

दीर्घ-प्रश्नाः (20 Long Questions)

1. शोधस्य स्वरूपं, लक्षणानि च विस्तारतः विवेचयत।
2. शोधविधेः महत्त्वं विस्तरेण लिखत।
3. अनुसन्धानस्य प्रकारान् उदाहरणैः सहितं वर्णयत।
4. गुणात्मक एवं मात्रात्मक शोधयोः तुलनात्मकं विवेचनं कुरुत।
5. शोधसमस्याया निर्धारणं कथं क्रियते? विस्तरेण वर्णयत।
6. परिकल्पनाया स्वरूपं तथा महत्त्वं विवेचयत।
7. साहित्यसमीक्षाया भूमिका का? विस्तरेण लिखत।
8. डेटा-संग्रहणविधीन् विस्तारतः विवेचयत।
9. प्रश्नावली एवं साक्षात्कारयोः तुलनात्मकं विवेचनं कुरुत।
10. निरीक्षणविधेः प्रकारान् तथा महत्त्वं वर्णयत।
11. नमूना-चयनस्य विधीन् विस्तरेण विवेचयत।
12. डेटा-विश्लेषणस्य प्रक्रियाम् वर्णयत।
13. शोधलेखनस्य संरचनां विस्तारतः लिखत।
14. प्रस्तावना एवं उपसंहारयोः स्वरूपं विवेचयत।
15. सन्दर्भसूची एवं उद्धरणपद्धतेः महत्त्वं लिखत।
16. अनुसन्धान-नैतिकतायाः सिद्धान्तान् विवेचयत।
17. शोधे मौलिकतायाः आवश्यकता का?
18. शोधकार्ये समयप्रबन्धनस्य महत्त्वं वर्णयत।
19. अनुसन्धान-प्रस्तावस्य रचनां विस्तारतः लिखत।
20. शोधकार्यस्य निष्कर्षनिर्माणं कथं क्रियते? विवेचयत।